

Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ք

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼ ՊԻՏԱՆԻ ԳԻՏԵԼԵԱՅ

Ա. ՏԱՐԻ

1 ԱՊՐԻԼ 1884

ԹԻՒ 14

ԲԱՐՈ ՄԱՅՐԵՐ

ԺԱ.

ԶԱՐՆ ՈՒ ԲԱՐԻՆ

Երբ աշխարհի թշուառութիւններն
կը զրկեն զմայրն ամէն լիութիւններէ,
յայնժամ նորա վիճակն բոլորովին կ'այ-
լափոխի, կամ թէ աւելի կը վատթա-
րանայ ամէն մասամբ, այսինքն կը խո-
նարհի ապականեալ կենաց մը հեշտու-
թեանց. ալ չիշխը թէ մայր մը եղած
էր ինք երբեմն, չմտածեր թէ օժտած
էր իրեն բնութիւնն զաւակներ՝ զորս
Աստուծոյ պարգեւներն պէտք է համա-
րել: Սիրեց ատեն մը ջանքը, տոկաց
անոր դառնութեանց, ցրուեց անվհի-
րութեամբ իւր գլխէն շանթեր և առա-
քինութեան ծաղիկներ բողբոջեց, այլ
հիմա . . . այժմ անկեալ է, չունի այր
մը, չունի որդիներ, որք իւր կործա-
նումն փութացնելու համար վաղադրաւ
եղան շուտ: Այսպիսի վիճակին մէջ ի՞նչ
կընէ նա, ցոփական կենաց թերթերն

թղթատել կ'որոշէ, կը մտնէ շուայտու-
թեան և զեխութեան աշխարհը՝ որ թե-
րեւս անծանօթ մնար իրեն, եթէ չը-
զրկուէր իւր սիրելիներէն, առաքինու-
թիւնը հոգւոյն վեհութիւնն է, սակայն
սա կորսնցնելով իրեններն, կորսնցուց
նաեւ այն վեհութիւնն, կը նետուի աշ-
խարհի այն փոթորկաց մէջ, որք կը յա-
փըշտակեն, զարգարուած զո՞հ կը լինի
ապականութեան բազնոյն քով, և սա-
կայն նա դեռ կ'երազէ զուարճանալ:

Ազնիւ ընթերցող, երբ այս տողերը
կարդաս, մի մտածեր թէ Հայ կանանց
մասին կուղղուին այս խօսքերն, երբէ՛ք,
այդպիսի կարծիք անիրաւ է, մեր Հայ
կիներն բազում առաւելութեամբք կը
գերազանցեն քան զԵւրոպացիս, մեր
Հայ իզական սեռի մէջ չկան գրեթէ
Պոքքաչիոյ կարգացող օրիորդներ և տի-
կիւններ, անոնք ըստ մեծի մասին կը
սիրեն ընթեռնուլ եղիշէն և Աւետարա-
նը: Հաւատա՛ թէ այս տողերս գրողն
Հայ կնոջ առաքինութիւնները իւր մօրը
վրայ օրհասած է արդէն:

Այլ միայն ի գիտութիւն կը պատկերացնենք այս կինը՝ որ իւր թշուառութեան գիրկընդ խառն լինելու տուն, ձեռք տուաւ նաեւ ապականութեան, ժպտեցաւ, և այդ ժպիտն՝ որ չէր արհամարհոտ իւր ներկային համար՝ և այլ յուսալից իւր վիճակին նկատմամբ՝ այդ ժպիտն փայլատակեց իւր շրթանց վրայ իրբեւ ամէն պատկառանքներ մերժող յայտարար նշան մը:

Տեսայ երբեմն կին մը՝ որ իւր ամուսնոյն մահուան ատեն իրեն հետ թաղուիլ կը յայտարարէր լալահառաչքանի մը տարիներ վերջ իմացուեցաւ թէ այդ կինն ոչ ի կարօտութենէ, վատհամբաւ տան մը «սպասար» եղած էր. ըսել է այն տեղ հասած էր, ուր ցոփութիւն և շուայտութիւն կը խրախուսուին, և զորս արժան է կոչել մարդկային ազդի տգեղ սպանդանոցներն:

Ուրեմն ասկէ կը հետեւի թէ ընտանեկան համեստ կապերն կը պահեն զկինն իւր առաքինութեանց մէջ. այլ ասի սխալ է, երբ ցուցնենք այնպիսի կին մը՝ որ ամէն թշուառութեանց տուեցած է, և իւր առաքինութիւններէն երբէք յետո չէ կտառ, ու այլ և այլ վշտեր կրած, զորս պիտի թուենք ի ստորեւ:

Առաքինի կինն կ'ունենայ որդիներ, կը դուրդուրայ պահ մը անոնց վրայ, իւր թշուառութեան մէջ իսկ կը ջեռուցանէ զանոնք իւր շնչով, իւր դորովքովն, և հեազհեաէ զանոնք կը պատրաստէ աշխարհի համար, կ'սկսին կատարելագործիլ, քայլ տունուլ յառաջգիմութեան շաւղին մէջ, և այդ որդիներն բարեհամբոյր կը վնին յոյսեր իրենց մօրը, աստղեր՝ յուսատու՝ յորս յառած են միշտ մօքն տէրը, և ահա

կը պատահի որ այն որդիներէն մին պանդխտութեան ընդն կը խնայի, կ'երթայ օտար երկիր, օտար մտերմութիւններ կը հաստատէ հան, սակայն հոն երբէք չմոռնար իւր ծնողքն ու Աստուած, կը թղթակցի ստէպ իւր սիրելի մօրը հետ, կը յիշեցնէ նմա առ նա ունեցած սէքն, անհուն սէր մը՝ զոր մայրը իւր առաքինութեամբք ներշնչած է առ իւր որդին, և մայրը ևս փոխադարձաբար զգածուած է իւր անբացատրելի սիրովն, այնպիսի սիրով զոր իւր ամուսնոյն մահուանէն ի վեր որբագործած է ինքն, զի, եղբւր, մայրը խիտ ծաղկահասակ տիպ մէջ կորսնցուցած էր իւր ամուսինն, յորմէ հետէ ևս զբոխերէր տառապանաց մէջ ընկղմած էր:

Սակայն թերեւս այնպէս ենթադրուի թէ մայրը ուր ուրեմն գտած է իւր հանգիստն, այլ, ոչ, անսղորմ բախտը փորձիչ սատանին նման ուղած էր միանգամ ևս այս բարի մօրը առաքինութիւնները փորձել, և զինքը կրկին ցաւոյ մասնեւ, ընդունայն ճիգն. զի մայրը իւր զօրութիւնն չը կորսնցնէր երբէք, բայց զուցէ բախտը այս անգամ յաջողի, ըսեն ոմանք, զի այն տարաշխարհիկ որդին ժանտ հիւանդութեան մը զոհ կը ընէր. կը կորսուի յաւիտեան, իւր մօրն յոյսերն ի գերեւ կը հանէ, և այն մայրն չարաբառով կ'պահ մը երող կարծելով իւր այս թշուառութիւնն՝ յետոյ վերջապէս կը համակերպի բոլորին տրտուր յայտնութեանց, և որպիսի մէջ կը կանգնէ նորա յիշատակին համար անդրի մը, և այն վաղապրաւ որդւոյն բարեմասնութիւններն յիշելով մերթ ընդ մերթ կը հաւատէ լուսեմայն բոլորովին օտար ըլլալով իւր որպիսի սղոյ անճաշ յոյսերն. մեռեալ մը ոչ աւելցաւ ահա հառապա-

կայ գերեզմաններուն մէջ, բարի մայր մը միայն դիտէ զայն, վառնդի իւր մայրենի ցաւոց հաղորդ ըրաւ նա. թերեւ ընթերցողը զարմանայ, մանաւանդ թէ տխրի, երբ իմանայ թէ այն առաքինի մայրը կորսնցուց նաեւ իւր միւս սրբիներն ալ, սակայն սցգ անհնարին վիշտերէ եւ չկրցաւ ընկճիլ անոր սիրտն և երբ ժամանակն այցելէ վերջ հետաքրքիր անցորդ մը անցնելէ տեղւոյն գերեզմանատունը՝ ծերունի մեռելով ալ մը կը պատմէ նմա այդ կնոջ (որ արդէն իսկ մեռած է) աղէտները, առաքինական վախճանը:

Ինչ վսեմ է այն արձանագիրը՝ զոր պատմութիւնը գրոշմած է առաքինի կնոջ մը համար:

Կռնելիս:

Դրակքեանց մայրը:

ԶԱՐԽԱՅՐ

→→→○○○○←←←

ԱՌՏՆԻՆ

ՅՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՍ ՄԵՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

ՊԵՐՃՈՒԹԻՒՆ. — ՅԱՌԱՋԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՊԵՐՃՈՒԹԵՆ. — ՅՈՅՅԲ. — ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՐՍԱՅՈՐԴ. — ԽՐԱՏԲ ԱՌ ՄԱՐՍԵՒ ԱՌ ՏԱՆ ՏԻՐՈՒՄ:

Պերճութիւնն (վեռ) իւր կուտակիցներն, և հախառակորդներն ունի: յաճախ իրարու հակառական գաղափարներ կը յայտնուին պերճութեան վրայ: Ընդհանրապէս որեւէ խնդրոց մը վրայ բացուած վիճաբանութիւնք կը նշանակեն թէ խնամք աւարտած չէ այն խնդրոյն սահմանն ճիշդ կերպով որոշելու: Պերճութեան յառաջխմութիւնն կամ յետադիմութիւնն մեծ ներդրածութիւն ունի չէ թէ միայն ընտանիքներու՝ այլ նաեւ ամբողջ ազգի մը վրայ: պերճութիւնն քաղաքակրթութեան հետ կը

յառաջանայ. ուրեմն ոչ սկիզբ և ոչ վերջ ունի նա. ամենէն կոշտ առարկաներն պերճութիւն համարուած են իրենց նոր երեւցած ոտեն. այսպէս հայն իսկ պերճութիւն մ'էր անանց համար՝ որ միայն խողկաղինով կը սնանէին: Ուրեմն պերճութիւնն բոլորովին յարաբերական գաղափար մ'է որ կը փոխուի ժողովրդոց համար՝ ըստ ժամանակին, և անհատից համար՝ ըստ ընկերական վիճակներու:

Զայս պէտք է խոստովանել թէ աւմեն արուեստք, գեղարուեստք, ճարտարութիւնք և դիտութիւնք կը ձգտին անդադար աւելցնել այս հարստութեանց՝ կամ լաւ ևս է ասել, այս հրապուրելի ստեղծագործութեանց թիւն: Բայց թողլով խնտոտախրաց ճառել այս նիւթին վրայ՝ անցնիմք ըսելու ինչ որ ասունն կը պարունակէ իւր մէջ այս մասին:

Հին ատեն միջակ կտրդերու վերաբերող ընտանեաց տուներու մէջ կարաւ ոիններն աւելի քիչ առարկաներէ՝ կը բաղկանային. բայց յարաբերութեանց դիտութիւնք և ճանապարհորդութիւնք աւելցուցին այս սահմանափակ առարկայից թիւն՝ որ նախ իբր պերճութիւն համարուեցան, բայց յետոյ սկսան անհրաժեշտ լինիլ:

Տուն մը կահաւորելու ատեն պէտք է խորշիլ այն անկարելորդ առարկաներէն՝ որոց համար յաճախ մարդ կը զոհէ իւր բարեխաղութիւնը: Արդ տեսնենք թէ պերճութիւն ըսուածին մէջ ո՞րոնք պէտք է դատաւարտել և ո՞րոնք օրինաւոր համարել: շքեղ և պերճ առարկայից գործածութիւնն օրինաւոր և յաճախ իսկ գովելի է այն ընտանեաց համար՝ որք կրնան, առանց կործանման վտանգի, կատարել զանանք. բայց դաւով այն ընտանեաց որք մեծնոյն վի

ճաշի մէջ չեն գտնուիր՝ այս առարկայից գործածութիւնն յիմարութեան և անխոհեմութեան վերջին ծայրն է :

Չկայ հարստութիւն մը՝ որ այս անդադար դնելու փափաքին դիմադրէ . հարուստն աղքատ կը լինի՝ եթէ չգիտնայ իւր ծախուց մէջ չափ դնել : Ծշմարիտ հարուստն այն է որ գիտէ իւր տան ծախքերն իմաստութեամբ և ընտրանք կառավարելու արուեստն :

Պէտք է զգուշանալ ապագան վրտանդի ենթարկելէ՝ ներկային քմահաճոյքն գոհացնելու համար : Ասկէջ զատ առատութիւնն ձանձրոյթ և յագուրդ յառաջ կը բերէ :

Նոքա՝ որք իրենց ծնողքներէ մընացած հարստութիւն մը կը վայելեն՝ չեն կրնար ստակին յարգը ճանչնալ և տընտեսագիտութեամբ գործածել զայն : Աշխատողն միայն գիտէ ստակին արժէքը , նա գիտէ թէ ինչպէս մարդ երջանիկ կը լինի աշխատութեամբ և տնտեսագիտութեամբ , ու շուայութեամբ երազներ չեն հրապուրել զայն :

Բայց այսպէս չէ այն անձանց համար զորս բաղդին դիպուածը անյոյս դիրքի մը կը բարձրացնէ և որ երեկոյին աղքատ առաւօտուն հարուստ կ'արթննան :

Այս անձինք չգիտնալով իրենց ունեցած ստակն գործածել՝ այլեւայլ անիմանալի ծայրայեղութիւններ կը գործեն՝ որք միշտ դատապարտելի են : Բարեբախտաբար այս դարուն խիստ հազուագիւտ են այս գայթակղելի հարստութիւններն :

Ջարդարանքն ալ կարասեաց նման , առիթ կ'ընծայէ անկարելորդ առարկաներով բեռնաւորուելու . զարդերն առատութեամբ տարածուած են ամենապարզ զգեստուց վրայ խոկ :

Ծախուց գեղձումն ընտանիքներն կը կործանէ : Ահա՛ հոս կը հաստատուին անխնական դատաւարակութեան ներդործութիւնն՝ որ առաջնորդ է բանականութեան և զգացման : Այն կ'ինն՝ որ գիտէ խորհրդածիլ իւր պարտուց վերայ՝ իւր շքեղութեան ճաշակն գոհացնելէ առաջ ուրիշներուն վրայ կը մտածէ . այսպիսին անօգուտ աշխատութեան մը չպարագիր և եթէ իւր զարդարանքին վրայ մտածէ իսկ՝ զայն աւելի մեծածախ ընելու համար չէ : Արդարեւ տրախալի է տեսնել այնպիսի մայրեր՝ որ իրենց թողած ըզգեստներէն գիտեն յարմարցնել հագուստ , իրենց աղջկանց համար . այս կարգապահութեան և տնտեսագիտութեան աշխատութիւնը առիթ կուտայ բաղմաթիւ բաղադրութեանց՝ որոց համար աւելի խմացականութիւն պէտք է քան թէ ծախք :

Երբ խօսքն մարդ վերայ է , դատաւարագ տարբերութիւնն զգալի չէ . նոքա պարտին հաւասարադէս պարզ լինիլ խրեանց ճաշակաց մէջ , Ժուժկալ՝ ի բաղձանս և խիստ՝ ի սկզբունս : Մայրական պարտուց կատարումն կը պահանջէ այնպիսի առաքինութիւններ՝ որք անխախտելի են՝ ինչպէս որ Աստուած զանոնք ստեղծեց : Նոյա վերապահուած են տան ուրախութիւններն և քաղցրութիւններն . իւրեանց աշխատասէր կեանքն կ'ուղղէ իւրեանց գործերն , նոքա չպիտի աշխատին իրենց զարդարանքով փայլելու . իրենց ընթացքին մէջ չկայ արուեստական բան մը , ամեն ինչ բնական է :

Նոքա չեն բեռնաւորուիր աւելորդ և անօգուտ զարդերով , սուտ գոհարներով , նեղիչ մանեակներով և երկարատու շրջադրեւտներով՝ որ չարժանաց

աղատութիւնք կ'արգելուն և ենթադրել կ'ուտան թէ՛ այդ նեղիչը՝ հագուստները հագնողները բնաւ չեն աշխատիր :

Այն ընտանեաց մէջ՝ որոց վարձուքն կը կառավարուի բանականութեամբ, հարսանեկան օժտի (ֆէհէ) պատրաստութիւններն ալ համեստօրէն կը լինին : Իմաստութիւն է կարելի եղածին չափ քիչ ծախսել այնպիսի հանդերձեղէններուն համար՝ զորս նորաձեք պիտի ստիպէ նորոգելու : Մանաւանդ միջին դասակարգի աղջկանց հարսանեկան հանդերձեղէնները պէտք է խոհեմութեամբ պատրաստուին որ բաւական ատեն կարենան գործածելի լինիլ : Երջանկութիւնն հագուստի կամ վիճակի վրայ չէ, այլ սրտի գոհունակութեան : Այս դասակարգին մէջ կը գտնուին ունայնամիտ օրիորդներ՝ որ ամուսնութիւնը կը նկատեն իբր առիթ գեղեցիկ դարդեր կրելու, ճոխութեամբ զարդարուելու և փայլելու այսպէս ընկերութեանց մէջ : պատճառնք, ասոնք երջանկութիւն չեն տար մարդոցս : Ի՞նչ օգուտ ունին ունայն հաճոյքներ՝ որ այնքան վաղանցուկ են և կուլ տան միջին հարստութիւն մը : Իրենց հետեւութիւնն ուրիշ բան չէ բայց եթէ կործանումն, անապան զղջումն :

Շատ գէշ դրութիւն է այն որ կը տիրէ ժողովրդեան մէջ. ամեն ծախք, ամեն պատրաստութիւն կը բեռնեն ամուսնութեան վրայ : հարսանեաց ծախքերն՝ որ մէկ քանի ժամերու համար բաւական մեծ գումարներ կուլ կուտան հարսնայելոց հանդերձեղէնի ծախքերն՝ որ անօգուտ տեղը այնչափ սուղ կ'արժեն :

Որչափ դժուարին, այնքան աւելի խոհեմութիւն է անօգուտ տեղը ծախսելէ զգուշանալ :

Փրանքլին ուղեւոր հասկցնել թէ պերճութիւնն ի՞նչպէս կը մտնէ ընտանեաց մէջ հետեւեալ օրինակն մէջ կը բերէ :

«Երկար ատեն կը նախաճաշէի կտոր մը հացով և կաթով հողէ ամանի մը մէջ լեցուած և անագէ դճալով մը :»

«Առաւօտ մը նախաճաշս յախճապակիայ ամանի մը մէջ լեցուած դուայ հետն արծաթէ դճալով մը : Կինս էր որ ասոնք գնած էր և այս ամենուն վճարած էր 23 շիլլին :»

«Իւր այս ծախքն չէր կրնար ուրիշ կերպով արդարացնել, բայց միայն ըսելով թէ՛ իւր ամուսինն իւր դրացուհիներէն միոյն ամուսնոյն չափ արժանի էր արծաթէ դճալի և յախճապակեայ անօթի մը :»

Այս առաջին անդամն էր որ արծաթէ թեղէն և յախճապակի մեր տունն կը մտնէին. բայց ժամանակին հետ և մեր հարստութեան աւելնալովն՝ այս պերճութիւնը բարձրացաւ մինչև մի քանի հարիւր ոսկոյ արժողութեան :

(Շարունակել)

Գ. Գ.

ԾԵՐՈՒՆԻՈՅ ՄԸ ԽՈՍՏՈՒԱՆՈՒԹԻՒՆՆ

Երբ մանուկ էի դեռ՝ ունեցայ բարեկամ մը, որ՝ ինձ չափ զուարթ, կ'ուզէր զուարճանալ ինձ հետ իմիասին դուցէ ինչ աւելի. կը խնդար ու կը խնդացնէր զիս, կ'երգէր ու կ'ուսուցանէր ինձ երգել. և եթէ պակսէի բանով մ'ալ, ուրով մանկութիւնն կը սիրէ վարիլ, կ'ղգացնէր ինձ թէ տակաւին ի՞նչեր կրնայի ընել : Այս պատճառաւ զնա օրքան ինձ բարեկամ նոյնքան և վարժապետ կը ճանչնայի, և վարժապետ՝ որքան խրատու այնքան ներողամիտ. թէ լայն

կ'արգահատէր, ճշէի՝ կը կարեկցէր, զարնէի՝ կը ներէր, կտարէի՝ կը ծիծաղէր. երբէք իմ գործած յանցանացս համար չէր պահանջէր ինձմէ համար. և ո՛չ աւարքէն Աստուած ալ մանկութեան գործած յանցանաց արձանագրութիւն չբռնէր: Ո՛հ, այսպիսի քաղցրիկ բարեկամ մը, ո՛րքան իրաւունք ունէի սիրելու զնա:

Որովհետեւ, ինչպէս ամեն բան այս կենաց մէջ, մանկութիւնն ալ կ'անցնի սրաւոր. այն գեղաժպիտ օրերս անդի տունն պատանեկութեան: Ինչ փոփոխութիւն, Աստուած իմ, խորհելու կարողութեան հետ մէկտեղ կ'աճին վիշտերն ալ: Բարեկամս ո՛չ ևս այն հեղահամբոյր ու ներողամիտ վարժապետն էր, դէմքը խոժոռացող, յօնքերն պուտկեց, և ահարկու ձայնիւ գոչեց երեսօ ի վեր, Աշխատէ՛: Ո՛րքան անգամներ խորհած եմ հեռանալ այս խիստ առաջնորդէս, որ հետզհետէ անտանելի կը դառնայր, բայց չգիտեմ ո՛րպիսի զօրաւոր կապեր անբաժանելի կացուցած էին զիս իրմէ: Աշխատէ՛... սոսկալի պատգամ, որ ամբողջ ջիղերս կը գողացնէր. Աշխատէ՛... երբ խաղերն ու դրօսանքներ տակաւին շատ լաւ կը համեմատին կեանքի մը. Աշխատէ՛... երբ դեռ դժուար է գիտնալ թէ ինչ օգուտ կըրնայ մատակարարել աշխատին: Բայց պատգամն անդառնալի էր, վարժապետն անողորքելի. ուստի սկսայ աշխատիլ, և առաջին աշխատութեանս առարկայն, զոր ինքն ցուցուց ինձ, եղաւ կարգաւ: Բանի՛ քանի անգամներ փախած եմ դատէ. քանի՛ քանի անգամներ դրքիս մէջէն պատուած եմ դատիս տեղն, և ո՛րչափ անգամներ խնդրած՝ ծնողքէս որ խնայեն իրենց զաւկին. երբէք կա-

րելի չեղաւ դարման մը դանել գժրագլու թեանս: Սկսայ կարգաւ, և կարգաւ անդուլ, դրել և գրել անդադար. և բարեկամս որ կը տեսներ իմ աշխատանքս հանգիստ աշխատութիւն, անշուշտ ի գութ խանդաղատեալ, կը հրամայէր որ սոսկ բանի մէջ չափաւոր ըլլամ, և երբեմն երբեմն զբօսում. ո՛հ, ինչ ազիւ վարժապետ. դարձեալ սկսայ սիրել զինքը:

Այսպէս իմ բոլոր կենացս մէջ նա էր որ կը վարէր ու կ'առաջնորդէր զիս. թերեւ մէնեւեանի Տերեմաքն այնչափ կապուած չէր իւր Մենտորին, որքան ես այս անաչառ բայց քաղցր, անողորքելի բայց բարեացակամ վարժապետին. ամեն աշխատութիւն ում ձեռնարկեցի, ամեն ընթացք որով վարէի, միշտ իւր խորհուրդն էր ինձ ուղեցոյց. և ամեն ցաւոցս և ամեն կորուստներուս ինքն միտթարութիւն, բայց եթէ չուզէի լսել իրեն, աններող ամենահին, կը պատժէր զիս անաչառապէս: Եթէ իւր ինձ տուած մէկ պատիժն յիշեմ, ո՛ր դաժան վարժապետն իսկ չսխախտուի:

Որ մը առանց իւր հաւանութեան զուարճութիւն մ'ընարեցի ինձ, տեսաւ, որովհետեւ այնքան ուշիւ կը հսկէր վրաս և պատժեց զիս այնպիսի հիւանդութեամբ մը, քիչ մնաց մահաւիթ ըլլալ՝ եթէ դարձեալ ինքն չլինէր այնքան խնամք զիս այն. հիւանդութենէն փրկելու ջանացողն. միշտ քովս էր, միշտ կը քաջալերէր զիս, և կարծես լռելեայն կ'ըսէր ինձ միշտ թէ չպիտի մեռնէի. և բժշկաց դեղերէն աւելի ինքն էր այս, որ նուազելու մօտ կեանքս կը վերակուչէր յիս: Ումենէն երեւելի բժիշկն անգամ խոստովանեցաւ թէ իւր փառքն կը նսեմանայ ա՛յն բարեկամին հողածութեանց

առջև, որ թէ կամի՝ կ'ապրեցնէ, որ թէ կամի՝ կը մեռցնէ : Այո՛, ապաքինեցայ, և ուխտեցի անգամ մ'ալ Հնետեղ անոր, որոյ ձեռաց մէջ կը տեսնէի նոյն իսկ կեանքս :

Ծառ տարիներ անցան, և երբ զիս աշխատութեան շնորհիւ բաւական առուգացած և դարձեալ շնորհիւ աշխատութեան հացս՝ ճարհլու բաւականութեան մէջ գտաւ, հրամայեց որ ամուսնանամ : Ընդունեցայ հրամանն թէպէտ ոչ առանց առարկութեան, քանզի հարուստ չէի, քանզի չէի կրցած զիզել այնքան ոսկի՝ որով տուն մը կը կառուցուի և կը կառավարուի այն : Բայց վերտախ կրկնեց որ առանց մ'ը և է առարկութեան ամուսնանամ, և ընտրեմ կին մը՝ որ ոսկիէն աւելի յարմարութիւն ունենայ կառուցանելու տուն մը, բարոյակա՛ն տուն մը, քանզի ոսկին նիւթական տունը միայն կը շինէ, և բարոյական տունը՝ կինը : Ուստի ամուսնացայ. ապաքէ՛ն ընտրութիւնս չխաբեց զիս : Թո՛ղ փրկիս փաներն պօռան ու պուշտեն թէ կինը թշուառութիւն մ'է. իմ կինս բաւական ապացոյց մ'է թէ բարի կ'ընէր կա՛ն, ինչպէս կա՛ն չարագոյն այրեր, իբաց առեալ փրկիս փաներն՝ մանաւանդ՝ և եթէ ես գտայ այդ բարիներէն հատ մը, այլք ևս պիտի կրնան գտնել, ինչ աւելի հմուտ ինչ աւելի լուրջ ըլլալով իրենց ընտրութեան մէջ :

Հետզհետէ տուն և զաւակներ ունեցայ, զաւակներ, հոյրեր պատրաստելու համար : Ինչ քաղցր բան, թառնիք ունեցայ, ու թառնեակներ, բայց տակաւին այդ բարեկամն իմ առաջնորդ բարեկամն է. ամէն պատգամ անկէ կ'ընդունիմ, ամէն ուղղութիւն նա՛ կը գծէ ինձ և կ'ոճի և զաւակացս, և աշխարհի

և թագաւորաց : Երպիսի զօրութիւն :

Այժմ, որ ծեր մ'եմ, դեռ կը հրամայէ ինձ աշխատիլ. և կը հրամայէ տակաւն տակաւին ի՛նչ... մեռնի՛լ. պէ՛տք է մեռնիլ ուրեմն. ա՛յս էր քաւ առ իս սէրդ, ո՛վ բարեկամ սիրեցեալ, պէ՛տք է մեռնիլ, դեռ չկշտացած այն քաղցր հաճոյքներէն՝ որ բարի կ'ըն մը, ու հլու զաւակներ և սիրելագոյն թառունք և թոռայք կը մատակարարէն. պէ՛տք է մեռնիլ, դեռ ապրելու անզուսպ փափաքներով պաշարեալ, բայց այո՛, պէ՛տք է մեռնիլ, ում կ'սկսիմ ստորաստիլ ահա՛ :

Ո՛վ ազնիւ բարեկամներս ու բարեկամահիներս, դուցէ՛ դեռ չճանցաք թէ ո՛վ է իմ այս սերտ բարեկամն, որ այնքան կը սիրէր զիս, ու այսքան անողութիւն է այժմ, ահա՛ իւր անունն, ինչպէս կը կոչեն զնա մարդիկ, ԲՆՈՒԹԻ՛Ն : Այս բարեկամն ու այս առաջնորդն Ձեր բարեկամն ու Ձեր առաջնորդն ալ է, ում թէ ունկնդրէ՛ք՝ կը վարձատրէ, ում թէ հետեւէ՛ք՝ կը պատժէ : արդարեւ պիտի ուզէ որ մը, որ Դուք ալ մեռնիք, բայց մեռնիք ինձ պէս յետ առողջ և առողջ կենցաղավարութեան, և յետ վայելելոյ ըստ բաւականին կենաց և ընտանեկան յարկին երջանկութիւններն, ո՛րով միայն գերեզմանին սեմին վրայ կրնայ հանգարտ խղճիւ գոչել մարդ : Ապրեցայ :

ԱՐԳՈՍ

ՀՆՆԿԱԿԱՆ ԽՐԱԴԻԹԸ

(5)

Ժողովականք սկսան բարձրաձայն արանջալ Անկիլացւոյն դէմ, և դուցէ՛ զաւելին իսկ կ'ենացը դէմ, եթէ չունենային երկիւղ յԱնկիլացւոյմէ, որոց աղ-

դեցութիւնն խիստ զօրաւոր էր Գանգէսի եզերաց վրայ :

Անկլիացի դիտնականն դուրս ելած ատեն՝ իրեն առաջնորդ ուն ըսաւ. Մեր ամենապատկառելի հայրը քեզի պիտի մատուցանէր, ըստ սովորութեան, օշարակ, պէգէլ(*) և քաղցրաբոյր խունկեր, բայց դուք վշտացուցիք զինքը :

Ինչ պէտք է վշտանալ, պատասխանեց Անկլիացին, որ այնքան անօգուտ յողնութիւններ յանձն առի. քու գըլխաւորդ ի՞նչ բանի համար սրդնած է :

Ինչ, կրկնեց առաջնորդն, դու չէ՞ր որ հակառակեցար անոր. չե՞ս գիտեր որ Հնդկաստանի հրաշալիքն է նա, և իւր խօսից տալէն մէկն հանճարոյ ճառագայթներ են :

Անտարակոյս, պատասխանեց Անկլիացին, հագնելով իւր թիկնոցն՝ կօշիկներն և խոյրն :

Օղբ փութորիկ կը գուժէր. գիշերը կը մօտենար, խնդրեց նոյն գիշերն մեհենին օթեւաններէն միւր մէջ անցնել, բայց չթողադրեցին, քանզի պիղծ կը համարուէր : Եւ զի պարտասեցուցիչ աւարողութիւններն յոյժ ծարաւեցուցած էին զնա՝ ջուր խնդրեց. փոքրիկ ամանով մը ջուր բերին. երբոր խմեց, կոտրեցին ամանը, վասն զի պիղծ լինելով՝ անմաքրած էր զայն շրթներովն : Թայնժամ՝ զայրացեալ կանչեց իւր մարդիկը, որ մեհենին աստիճաններուն վրայ երկրպագութեան պարապած էին, և ելլելով՝ գահաւորակին մէջ ճամբայ ինկաւ Հնդիկ եղէգներէ յերիւրեալ ծովեզերեայ ուղիէն :

Գիշերուան սեւ ստուերներն սկսած էին ախուր ամպերով :

(*) Տունի մ'է, որոյ տերն հնդկաստանցիք սովորութիւն ունին ծամելու :

Ի ճանապարհին այսպէս կ'ըսէր նա ընդ ինքն. Հնդկական առածը շատ ստոյգ է. Այն ամեն եւրոպացի որ կ'այցեւրէ Հնդկաստանի՝ կը շահի համբերութիւն, եթէ չունի, իսկ եթէ ունի՝ կը կորսնցունէ զայն : Ես կորսնցուցի իմն. ի՞նչպէս, կարելի չէ՝ որ գիտնամ թէ ի՞նչ միջոցով ճշմարտութիւնը կը գտնուի թէ ո՞ւր պէտք է փնտռել զայն, և թէ պէ՞տք է հաղորդել զայն մարդկան. ուրեմն մարդիկ ամենայն ուրեք դատապարտուած են վէճերու և սխալմանց. չարժեր գալ ի Հնդկաստան պրահմանաց խորհուրդ հարցնելու :

Մինչդեռ Անկլիացին այսպէս կը խորհէր գահաւորակին մէջ, յանկարծ ուժգին փութորիկ մը ելաւ, զոր Հնդկաստանցիք լծաթառ (Դէֆո) կը կոչեն : Ծովուն կողմէն փչած հողմն կը զայրացնէր Գանգէսի ալիքներն, որք փրփրասաս կը խորտակէին գետաբերնի կղզեկաց բաղխելով. եզերքն ի վեր կը բարձրանային փռոյ սիւներ, և անտառաց մէջէն՝ ամպք տերեւոց, զորս սառակագոյն հողմն խառնիւրուէր կը ցրուէր դաշտաց մէջ և ալեաց վրաց, մերթ բարձրացնելով զայնս մինչև ամպերն, մերթ ուժգնապէս հարուածելով հնդիկ եղէգներն, որք ամենամեծ ծառերն անգամ կը գերազանցէին բարձրութեամբ կը շարժէր զանոնք այնքան տխրութեամբ որպէս թէ լինէին մարգագետնի անզօր խոտեր : Փռոյ և տերեւոց մրկաց մէջէն կը տեսնուէր ալէծածան տատանեալ ծառուղին համայն, ուր ծառերէն ու մանք կը խոնարհէին յաջ և յահեակ մինչ ի գետին, և այլք վերտօլին կը բարձրանային ահեղ մռնչմամբ : Անկլիացւոյն մարդիկն վախնալով որ չ'ըլլայ թէ ջախջախին անոնց հարսւածներէն, կամ ջրա-

հեղձոյց կորսումն Գանդէսի զոյրացեալ արիւններէն, որք արդէն սկսած էին յորդիլ և վաղել եղերքն ի դուրս, դաշտաց ճամբան բռնեցին, և կը դիմէին ըստ դիպաց մերձակայ բլրակներն: Սակայն գիշերը կը յառաջանար. արդէն երեք ժամէ ի վեր կ'ընթանային խիտ մութին մէջ առանց դիտնալու թէ ո՛ւր կ'երթային. յանկարծ փայլակ մը ճեղքելով ամպերն և լուսաւորելով հորիզոնն ամբողջ տեսան խիտ հեռուն, իրենց աջ կողմն, ժակրէնայի մեհեանն, Գանդէսի կղզեակներն, յուզեալ ծափն և մօտն, իրենց առջև, պղտիկ հովիտ մը և երկու բլուրներու մէջ անտառ մը, վաղեցիկ ապաստանիլ հոն, և երբ հովտին մուտքն հասան, որտեղմէ արդէն սկսած էր լսելի ընել իւր խուլ թնդիւններն:

Հովիտն չրջապատուած էր ժայռերով, և կը կրէր երկնաբերձ վաղեմի ծառեր. թէպէտ փոթորիկն կը խոնարհեցնէր անոնց զագաթներն՝ սակայն իրենց անհեգեգ արմատներն զիրենք չրջապատող ժայռերուն պէս անսասան էին:

Հինաւորաց անտառին այս մասն կարծես հանգստեան օթեւան մ'էր, բայց դժուարին՝ հոնկէ ներս մտնել. հնդկեղէցներ՝ որ կը պատէին զայն՝ ցանցակերպ ծածկած էին ծառոց արմատներն, և լիակալ խաղապատուելով արմատէ յարմատ, ուրիշ բան չէին ներկայացնէր ամենառատ, բայց ոտներէ և տեղերէն հիւսուած պատուար մը, յորում կ'երեւութանային սողաբլծապատ անիւ խորշեր. բայց հեծելազօրք իրենց տապաքներով ճամբոյ մը բացին, յորմէ անցան ամենքն դահաւորակովն հանդերձ: Ի վեր կտրծեցին ինքզինքնին փոթորկէն պատապարած ըլլալ, ահա՛ տեղատարափ անձրև մը նոցա շուրջն

անմիջապէս անթիւ հեղեղներ կազմեց. և երբ վարանման մէջ էին, նշմարեցին հովտին ամենէն անձուկ մէկ կողմն, ծառոց տակ, լոյս և խրճիթ մը, լապտերակիրն այն կողմն վազեց լապտերն վտակու համար, բայց քիչ մը յետոյ դարձաւ շնչասպառ, և տղալակելով. Մ'ի մօտենաք, Բարիա՛ մը կայ հոն:

Իսկայն ամբոխն սարսափած դուչեց. Բարիա՛ մը, Բարիա՛ մը: Անկլիացին կարծելով թէ Բարիան վայրենի կենդանի մ'է, ձեռքն անմիջապէս աւրճանակին տարաւ, և կը հարցնէր լապտերակիրն թէ ի՞նչ է Բարիան:

Բարիան, պատասխանեց նա, անհաւատ և անկրօն մարդ մ'է:

Իսկ հեծելազօրաց գլխաւորն ըսաւ. Բարիա Հնդիկ ցեղ մ'է, այնքան անարգ, որ ներելի է ողաններ զայն եթէ դպչի մէկուն. եթէ մոտենք իւր խրճիթն, ինն ամիս չենք կրնար ո՛ր և է մեհեան մը մտնել, և սրբուելու համար պէտք է ինն անգամ Գանդէսի մէջ լուացուիլ նաև կովու մէջով յատկից ցգլուխն իձեռն պրահմանի: Համայն Հնդիկք դուչեցին. Անկլերէլ՝ է որ Բարիայի մը խրճիթն մըտնանք: Ի՞նչպէս գիտցար, ըսաւ Անկլիացին իւր լապտերակիրն՝ թէ այդ Հնդիկ Բարիա մ'է, սյոխքն անհաւատ և անկրօն: Վասն զի, պատասխանեց, երբ խրճիթին դուռն բացի՝ տեսայ որ պառկած էր մի և նոյն վտիաթին վրայ շանը և կնոջն հետ խիտսին, և կնոջը կուտար ջուր կովեղջերով մը: Անկլիացւոյն բոլոր ուղեկիցք միաձայն կրկնեցին. Ո՛չ չենք կրնար մտնել Բարիայի մը խրճիթ:

Սպասեցէք դուք հոս եթէ կ'ուղէք, ըսաւ Անկլիացին, ես բոլոր Հնդիկ ցեղերն հաւատար կը գանեմ, երբ խնդիրն անձրևէն պատապարուելու վրայ

է : Չայս ըսելով ցատկեց գահաւորակէն և անութիւն տակ առնելով հարցմանց տետրն հանդերձ մախաղովն , ու ծխէն ի ձեռին , գնաց առանձին խրճիթին դուռն , և երբ զարկաւ , սիրուն դէմքով մարդ մը եկաւ բացաւ դայն , և հեռացաւ իսկոյն ըսելով . Տէ՛ր , ես թշուառ Բարիա մ'եմ , սնարժան զքեզ հիւրասիրելու , բայց եթէ յարմար կը գտնուիմ խրճիթս անձրեւէն պտտապտուելու համար , մեծ պատիւ կ'ընես ինձ : Եղբայր , պատապանեց Անկիւտցին , հաճութեամբ կ'ընդունիմ : ստացնչականութիւնդ :

Ա.

ԳՐԱԿԱՆ

ՄՆԱՅՔ ԲԱՐԵԱՆ (*)

Մնայ բարեա՛ւ , քաղցրիկ բը՛ւր , ուր մանկական ցնծութիւնները վարդապրտակ կը յօրինէին անբիւծ ճակատո , այն հառակին մէջ՝ երբ Գիտութիւնը կը հրաւիրէ ծոյլ դպրոցականը՝ իւր մտաւոր դանձերը իրեն համար վառնելու : Մնայք բարեա՛ւ , բարեկամք և թշնամիք իմ առաջնոյ հաստիկո , ընկերք առաջին վշտացս , առաջին հաճոյիցս , մենք այլ եւս չպիտի ընթանանք ի միասին իդայի ճանքաներէն , ընդհուպ պիտի իջնեմ այն անձուկ և մշտադիշեր օթեւանը ուր մարդ յաւիտենական քունոյ մէջ կը խորառուզի :

Մնայք բարեա՛ւ , դեղապայծառ որքայական ընակութիւնք , որ ի յայտ կածէք ձեր ոլորտապտոյտ ճանքաները կրանապի ծործորոյն մէջ , ուր կը տիրեն ուռումն՝ սեւազգեստ , և մեղամաղ-

ձիկ տխրութիւն թաղձագին ճտկատով : Ընկերակիցք զուտրթ ժամուցս ընակաւ կիցք այն շքեղ բնակարանի զօր կառուածէ Քամն՝ գետ դալարաւէտ հոսանք , ընդունեցէք այն հրաժեշտի ողջոյնս այս վերջին պահուս , վասն զի ինձ համար այս յիշատակները պիտի անհետանան՝ Մոռացութեան բազնոյն վրայ զհօւելով :

Մնայք բարեա՛ւ , լերինք բնագաւառին իմոյ՝ ուր զարգացաւ իմ անմեղ տտրիններս , ուր Լոգ նա կառ ըրան , ձիւնապստ և վաւերութիւն , իւր հակոյճակաւն կոմբառնայ ի վեր : Ինչո՞ւ համար դաւառք հիւսիսոյ , մոռնայ մանկութիւնս զձեզ , և երթայ խառնուիլ գառող որդեոյ : Ինչո՞ւ համար փոխանակեմ հարաւոյ բնակութեան տեղ իմ քարայրս , Մառք և իւր նսեմ հաւամբը գիւնեք , Տէն և իւր աղանակիտ ալիքն :

Օթեւան նախնեաց իմոյ , մնայք բարեա՛ւ մինչեւ յաւիտեան : Բայց է՛ր ըսեմ քեզ իմ հրաժեշտո : Քու կամարներդ պիտի հնչեցնեն մահուանս արձագանգը , դու պիտի նկատես իմ չիրկմբ : Այն տկար ձայնը՝ որ երգեց քու սյժմու աւերմունքդ և քու անցեալ վառքդ , չիրնար այլ եւս լսեցնել իւր ձայնը . բայց քնարը պիտի պահէ իւր թերերը , և երբեմն հողմոյ մունչիւնը անոր պիտի արժարժէ մեղեալի մը տկարագոյն ձայները :

Դաշտուտոյք որ չըջապատէք անակըն այն գեղջիկական , մնայք բարեա՛ւ , մինչ չնեմ դեռ եւս յոյսմ պահու զձեզ չպիտի մոռնամ երբէք , և ձեր յիշատակը քաղցրէ : Ո՛վ գետակ , որ տեսար գիս յաճախ , տօթակէզ օրուան մէջ քու ծոցոյդ մէջ խորառուզիս , և թեթեւեղութեաց ճեղքելս քու դողդոջուն-

(*) Լորտ Պայրն սոնետի յուսահատութեան մը մէջ՝ յորում մահը հասած կը կործէր իրեն , դրած է սոյն ծայր Բարեա՛ւ :

այլիքդ, քու աղիքներդ այլ եւս այսօր
ապիկար այս մարմինն չպիտի թանան:

Եւ պիտի մաւնամ արդեօք սրբ-
տիս սիրելագոյն այն վայրը, արձանաց-
եալ են ժայռերը, գետերն սահլին իմ
և այն բնակարանին մէջաեղէն՝ ուր ճա-
շակեցի սիրոյ երջանկութիւնը, և մա-
նաւանդ, քոյր իմ, քու գեղդ ինձ
կենդանի գոյներով կերեւէր, ինչպէս
այժմ իսկ քու սիրազեղ ժպիտներովդ
յափշտակուած երազոյ մէջ: Մինչեւ
այն առէն երբ յամբ և չար ախար զիս
մահու, աւերանաց ծնողին զիս որո ձգէ,
քու պատկերդ չպիտի ջնջուի մօքէս:

Եւ դու, մոռիրիմդ իմ, քու քաղցր
մտերմութիւնդ դեռ եւս կը շարժէ սրբ-
տիս նուրբ թելերը, ո՛հ, որչափ քու
քարեկամութիւնդ անբացատրելի էր:
Դեռ եւս կը կրեմ մրտիս վրայ քու
սարգիսն, մաքրագոյն դորովանաց
նուիրակա՛ն ձօն, զոր թրչեց այժմ քու
արտօսին:

Մեր հոգիները այն անուշակ պա-
հուննոյն ուղղութեան մէջ էին, և մեր ճա-
կատագիրներուն զանադանութիւնը մոռ-
ցուած էր: Հպարտութիւնը միայն զիս
պիտի ընէր կշտամբանաց նշաւակ:

Ամէն ինչ այժմ տխուր և մթին է:
Խաբուսիկ սիրոյ մը ոչ մի յիշատակը
կրնայ ջեռուցանել երակունքս, և հա-
տուցանէ ինձ կենացս նշխարները: Ան-
մահական ապագայի մը յոյսն իսկ չպի-
տի կրնայ իւր մոռցածին պատկներու
հրապոյրով հիւժեալ վիճակս կաղզու-
րել և տկարութիւնս բուժել: Ապրեցայ
անփառունակ, դէմքս ծածկելու համար
փոշոյն մէջ և զիս խառնելու մեռելա-
կոյտին հետ:

Ո՛ր փառք, նախախնամութիւն սրբ-
տիս, երանի տյնմ՝ ում հաճեցար ժըղ-

տիլ: Անոր՝ որ քու յաւիտենական հը-
րովդ կը բոցալաւի, անոր բան մը չկըր-
նար մահը, և իւր դեղարդը տկար կ'իյ-
նայ: Այլ ինձ, նա ինձ կ'աղղարարէ
հեռուիլ իրեն, և ես կը մեռնիմ ան-
շուք և անանուն: Ոչ ոք պիտի քննէ
ծնունդս, կեանքս կարճատեւ և գութ-
հիկ երազ մը եղած պիտի ըլլայ: Սմ-
բոխին մէջ չմիթած, պատսն մի պի-
տի ըլլամ, ահա իմ յոյս է այս, և
մոռացութիւն՝ իմ ճակատագիրս:

Յիշ պիտի ննջեմ մոռացեալ հո-
ղոյ և կաւի մէջ զորս սակաւիկ մի յա-
ռաջ կը կոխատէին իմ մանկական խա-
ղերս և ուր պարտիմ այժմ հանդու-
ցանել դուխս, իմ դժուժ շիրիմս գի-
շերոյ շաղիւղով և միւրկին արտասուօք
պիտի սուղի: Ոչ մի մահացու աչքերն
պիտի հաճին լալեօք կակղել դամբա-
նական մարմանդ՝ ուր պիտի ծածկուի
անծանօթ անուն մը:

Հոգիդ ալեկոծ, մոռցի՛ր այս աշ-
խարհը, քու մոռածմունքդ յերկինս
դարձուր, հոն խոյն քու թռիչդ պիտի
ուղղես, եթէ քու սխալանացդ ներեալ
ըլլան: Կեղծ բարեպաշտութեան և հեր-
ձուածներէ հեռի ըլլալով՝ խոնարհէ
ամենակարողին դահուն առջեւ: Անոր
ուզիք քու տկար խնդրուածքդ: Նա
դթած է և արդար, նա չպիտի մերժէ
փոշեղէն որդի մը, իւր խնամոց ամենէն
դժուժ առարկայն:

Հայր լուսոյ, առ քեզ կը կար-
գամ: Խառնը խորատուղեց հոգիս,
գուն որ ծոյլին անկումը կը վճռես,
հեռացուր ինձմէ մեղապարտին մահը:

Դուն՝ որ կ'առաջնորդես թափա-
ռական աստղին, որ կը հաշտեցնես տու-
րերաց մարդը, որ իբրեւ վերարկու ըզ-
դեցած ես անեղր հաստատութիւնը,

ներէ՛ մտածմանցս, խօսիցս, սխալանա-
ցըս, և եթէ պէտք է որ խկոյն մեռ-
նիմ, ուստ ինձ մեռանի՛լ :

ՀՈՐՏ ՊԱՏՐՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԼԵՂՈՒՔ, ԲԱՐՔ ԵՒ ՍՈՎՈՐՈՅԹՔ ԲՆԱԿԱՑՈՑ
ԱՓՐԻԿԵՒ

Արաբական լեզուն բոլոր մահմե-
տական գաւառաց գրական և կրօնական
լեզուն է : Ափրիկէի կենդանի լեզուաց
ամենէն աւելի ընդհանրացածն է : Այլ
խրաքանչիւր ժողովուրդ իրեն յատուկ
գաւառաբարբառն ունի և որոյ մեծագոյն
մասը կը պարունակէ յինքեան հազիւ
ուրեմն տրտաբերեալ ճիշդ, ունում-
ներ, շէկններ անսանոյ նման : Ափրիկէի
մէջ ընդ ամէնը 100-150 լեզու կը հաշ-
ուի : — Մանսինք կոչուած լեզուն Ափրի-
կէի խափշիկներուն ամենէն ընդհանրա-
ցած գաւառաբարբառն է և նիկէրի ա-
ւազանին միջին և վերջին և վերին մա-
սերուն մէջ գտնուող գաւառաց մէջ կը
խօսուի, ինչպէս նաեւ Սենեկալի վերին
գտառաց մէջ և Սիէրա-Լեոնաի շրջա-
կաները : Գրեթէ բոլոր ափրիկեցիք,
գէթ բոլոր սեւերը բազմակիւն են, ա-
մենէն ունձարձակ կաթիլիկ կրօնին
ազդեցութիւնը կարող եղած չէ շիջու-
ցանել զայն, թէպէտեւ կրօնքը կտրուե-
լու յեթովալիա, սակայն քաղաքային
օրէնք Քարաօնութիւն կուտան այդմ.
Քուսաք, Պերճուանաք և հարաւային
Ափրիկէի գրեթէ բոլոր ժողովուրդք
բազմակիւն են (*): Ափրիկէի ազգաց շա-
տերուն մէջ ամէն աշխատութիւն կնոջ
վրայ բեռցուած է, հոն կանայք երկա-
թի հանքաց մէջ կը բանին : Մի մասին մէջ

(*) Քրիստոնեայ Հոտնետացիք միակիւն են
միւսներն առ հասարակ բազմակիւն :

կանայք են որ խրճիթներու շինութեան
և աւելի տաժանելի աշխատութեանց
կ'ըբաղին, նոյնպէս է նաեւ առ ժողո-
վուրդս Գոնկօի և Նիկրիտիոյ : Սակայն
խափշիկ ժողովրդոց մէջ կինը առն հա-
ւասար է մանաւանդ Գոնկօի և Մատա-
կասքարի բազմութիւն երկիրներու մէջ,
յորս կը տեսնուի կնոջ տիրապետութիւն
նքն իսկ : Ահաւասիկ մի քանի բարբա-
րոտական սովորութիւններ որք Ափրիկէի
մի քանի մասանց մէջ տեղի կ'ունենան.
մանուկներն ընկեցիկ առնեն թոյլատր-
ուած է պատերազմող կալլաւայ : Կահ-
նիոյ ափանց բազմութիւն ժողովրդոց մէջ
սովորութիւն է որ ամենէն հարստ տան-
ձինք, գէթ տարին մի անգամ մարդա-
ղահեր ընել իքաւութիւն իրենց հարց ուր-
ուաց : Նիկրիտիոյ բազմութիւն թագաւո-
րութեանց մէջ խրաքանչիւր թագաւորի
զահակալութեան միջոցին իւր նախոր-
դին այրիները զիրար կ'ապանեն մինչեւ
որ նոր թագաւորը այս կոտորածին վերջ
տայ :

Միեւնոյն վիճակաց մէջ մարդկա-
յին արիւն կաւին մէջ ի պատիւ թա-
գաւորաց տաճարներ շինելու համար :
Մատեկասք անդթօրէն կը խեղդեն բո-
լոր այն մանուկները որք իրենց կաղ-
մուածոց մէջ պահապանութիւն կ'ունենան :
Լակոսի թագաւորը ժամանակ ժամանակ
գլխակաւոր և լաւ զինեալ մարդ մը կը
ղրկէ, ոչ քեր սատանայի տեղ կանցնի,
որպէս զի բոլոր փողայները և իրեն ճամ-
բուն վրայ հանդիպողները սպաննէ : Մի-
եւնոյն քաղքին մէջ գարնան գիշերա-
հաւասարէն ետքը կենդանւոյն ի ցից կը
հանեն նորատի աղջիկ մը ի հաշտութիւն
գիցուհւոյն անձրեւաց :

Մինչեւ այս վերջին ժամանակները
արարեբէն լեզուն է որ յԱփրիկէ գրեթէ
միակ միջոցն եղած է ծանօթութեանց

և քաղաքակրթութեանց : Անապատին բոլոր արարք կարգաւ և գրեւ կը սորվին և մարդկութիւնը մահմետական առաքելոց պարտական է մարդկեղութիւնը և մարդազոհիչ ջնջումն առ բաղձաթիւ ավերիկեան ժողովուրդս :

Սեւ ցեղին ներքին և ծովային գերեզմաճառութիւնը հին ժամանակներէն ի վեր տեղի տուաւ ներքին պատերազմաց և ընկերական կատարելութեանց ընդունակ եղող մարդկային ցեղի մը : Ինչպէս ոյլոց , կատարեալ անբարոյականութեան :

Եւրոպական վերջին ժամանակներու ինչպէս նաեւ մինչեւ այսօր բրին և կ'ընեն ազիւ ջանքեր այն դարչելի առուտուրին վախճան մը տալու համար : 1876 ին Բեղդիւն նպատակն է որ գերեաց առուտուրը և գերութիւնը ջնջել , պիտի կարենայ լաւագոյն արդեանց հասնիլ :

Պէտեի

Թարգ. Գ. ԳԱՎ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ ՄԸ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿՈՑ ՎԷՊ

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԱՆԱԿՆԿԱԼ ՄԵԿՆՈՒՄ

(6)

Սակայն վերջապէս իւր չիթութեանէն կ'սթափի , կը նայի խանդաղատանօք իւր դրամին վերջին անդամ , և արիւնջած ոյ՞ն ապարանջանով , կուգէ երթալ տեսնել օրիորդին ծնողքը , որոց հասած էր բաժանման բօթը , և դառն վշտաց մէջ ընկղմած էր զանոնք :

Արդէն գիշերը իւր թանձր ստուերները տարածած էր Վասիորի գեղեցիկ վայրաց վրայ , լուսինը դեռ չէր ողջու-

նէր բիւզանդեան նախնի յիշատակները , որոց վրայ այժմ փառապանծ մահիկը կը յաղթանակէր , անհուն առողքը չէին կրնար փոխանակել լուսնի ճաճանչներուն . Վասիորի հանգարտ ալեաց վրայ կ'անդադառնային միայն ծովային փառաներու նշոյլներն : Մթութիւնը խորին էր : Այս մթութեան անել բաւղին մէջէն ծերունի միջնորդ կինը աճապարանօք կը յառաջանայ , և իւր յուզմամբ չկրնար գիտնալ թէ՛ սաստիկշունչ հովը կը խռովէ իւր չորս կողմն :

Սակայն ի՞նչ փոյթ ցուրտն ու քամին , նա եղջերուի պէս կը սլանայ , և զոս մթութեան մէջ տեսնող մանուկ մը պիտի ըսէ դողալով իւր մօրը . « մայրի՛կ , մայրի՛կ , ահա մենե՛ աղէկներուն գլխաւորը » . — « մի վախնար տղաս , ա՛նիկա դէ՛ տղաքներ փնտուելու եկած է » . — Տես ժամանակին արհաւիրաւուն բարոյականը :

Բայց մենք տեսնենք թէ ի՞նչ ընդունելութիւն կը գտնէ օրիորդին ծնողաց քով՝ ուր և կը հասնի արդէն , և ինչ վիճակ կը ներկայանայ հոն :

Ամենէն առաջին նախադրուշութիւնըն կըլլայ օրիորդը մօտակայ սենեակ մը տանիլ , իրենց վշտաց առատութիւն տալու համար : Յետոյ մայրը սրտին ցաւէն կը յայտնէ թէ միջնորդ կինը անշուշտ տեղեկացած ըլլայ առաջուց վաճառականին բաժանման , սակայն կորուսմանկութեամբ իմացուցած չըլլայ :

— Եթէ այժմ՝ կ'ըսէ միջնորդ կինը ճշմարտութիւնը յայտնելու համար , որ բացայայտ է , հարկ ըլլար մնայեալ օրերըս առլ , ես սիրով կուտայի անմեղ օրիորդի մը հաւաստելու թէ զինքը պատրանաց մէջ չեմ լծողած , և թէ գըլխաւորաբար իւր երջանկութեան համար

Դարեւիկն ի դործ զրաժ եմ, սակայն
ապաստ իմ ջանիցս, զի վրէժնդ իր ու
գի մը չուզեց իմ վատաբանքս ի դործ
դնել, և ծերութիւնս ուրախացնել:

Այս խօսքերուն վրայ սենեակը
հառաչներով՝ կը թնդար, Ատոմ իսկ 'ա-
մենէն արիագոյնը կը հեծեծէր, կ'երե-
ւակայէր ոսկեղ կոյտեր՝ որք աներեսոյթ
ձեռքերով կը յափշտակուէին իւր ձեռ-
քերէն, այսինքն նոյն պահուն իւր յոյ-
սերն կը փարատէին խուլ երազոց նման,
և ինք կատաղիներու ձեռք կը մատնը-
ւէր, որք դժոխոց սեմին վրայ կանգ
առած իրեն ժպիտներ կը փոխանակէին:

Այս ցաւալի տեսարանին ամէն ան-
գամները իրենց վշտերուն մէջ երբ այս-
պէս կը յարատեւէին, յանկարծ միջ-
նորդ-կինը յուսալից կերպով ըսաւ. -
Բայց դիտե՛ք թէ երբէք վաճառականը
մոռցած չէ ձեր գուտտը, և այս ընտ-
րութիւնը միշտ իրեն նուիրական պիտի
ըլլայ, ինք եւս ըսաւ. թերեւս քիչ ժամա-
նակէն սոյն հարսնիքը կտտարուի, Աստ-
ուած է որ անշուշտ այն ծայրալիբ խնդու-
թիւնը կը յափշտակէ, չէ՞ք դիտեր թէ
մարդիկ իրենց ամէն փափաքներուն հառ-
նելու համար մէկ առաքինութեան մը
պէտք ունին, որ է ՀԱՄԲԵՐՈՒԹԻՒՆ: Միթէ
կրնա՞ք կասկածիլ վաճառականին վրայ,
սակայն նա իւր անկեղծութեան գրա-
ւական մը կը նուիրէ այս ապարանջանը
առ օրիորդն:

Չարմանաց ճիչեր կը բարձրանան
ամէն կողմէ, խառն ուրախութեան տ-
ղաղակներու հետ. երկաթադործի մը
այլիկան համար ինչ բարձր նուէր, ա-
մենքն ալ գոհութեան ձայներ կը բարձ-
րացնեն, կ'օրհնեն լիարեւան վաճառա-
կանը և միջնորդ կիներ:

Միջնորդ կինը կը յաղթանակէ:

Այն ուրախութեան տղաղակներէն
վերջ միջնորդ կնոջմէն կը տեղեկանան թէ
հետեւեալ օրը վաճառականը պիտի
մեկնի, ուստի ամէնքը կ'որոշեն որ Ա-
տոմ և իւր կիներ և օրիորդը վաճառա-
կանին ուղեկցին մինչեւ նաւը, այն վա-
ճառականին՝ որ իրենց բարեբաղը ըլլա-
լու հետամուտ կը դանուէր:

Նոյն գիշերը միջնորդ կինն ալ հոն
կը մնայ, և ամենքն ալ կերթան հան-
դարտ քնով մը կաղցուրելու:

Հետեւեալ առաւօտ երբ առկալին
արեւուն ճառագայթները չէին կենդա-
նացուցած բնութիւնը, այն տնակին հա-
մեստ ընտանիքը իրենց գեղեցիկ պար-
տաւորութեան կը պատրաստուէին. ինք-
նազարդ և վայելուչ հանդերձներնին
հագնելով, առաւօտեան աղօթքներ մը-
մընջելով՝ ճամբայ ելան ծովեղերը դի-
մելու համար, հասան հոն վերջապէս,
հոն ամէն ինչ չարժան մէջ էր, սակայն
գեռ չէր եկած վաճառականը այնչափ
կանուի փութացած էին ասոնք իրենց
պարտաւորութեանց, այլ վերջապէս
կուգայ կը հասնի անոնց մէջ, որք միջ-
նորդ կնոջ առաջնորդութեամբ անոր
կը մօտենային, վաճառականը փոքր ինչ
յուզմամբ կողմադուրէ երկրագործը և
և նորա կինը, և օրիորդին ձեռքը կը
թօթուէ դորովանօք: Եւ իւր վերջին
խօսքերն ասոնք կ'ըլլան, - Կեցթամ
ես աստի, այլ այս անգամ քաղցր յի-
շատակներով լի, այս անակնկալ մեկ-
նումս կենացս ամենէն մեծ դժբախտու-
թիւնն է, սակայն մեծ է Աստուած, խը-
րափուստինք, երբ Ռուսիա հասնիմ՝
պիտի հռչակեմ հոն Սրբեւիտան ընտա-
նիքին առաքինութիւնները որում ես իսկ
կը վերաբերիմ. պսուհետեւ զձեզ հայր
և մայր պիտի կոչեմ, և զքեզ՝ քոյր իմ:

Աղօթեցէք ինձ համար :

Երթաւ բարեալ, կըսեն ամենքը ,
Աստուած ըլլայ քու տաղհնաբեր :

Շատ քիչ եղան իրենց մէջ փոխա-
նակուած խօսքերն , վասն զի երկուս-
տեք հառաչեալ չէին թողալ երկարա-
ք ներ :

Վաճառականը մեկնեցաւ անոց
մոտեցանայ հետ , և նաւը արդէն սպի-
տակ փոխութեամբ ճեղքելով կը հեռա-
նար , տակաւին անոնք ծովի զր կեցած
իրենց աչքերով կը հետեւէին նաւուն :

ՎԻՊԱՍԻՐ

(Շարունակ)

ԱՅՆ ԵՒ ԱՅԼՔ

Ծիւն . . . — Ասոր գործածութիւնը
այնչափ փնտրուած է որ ժամանակին շա-
տիկն զգալով՝ պէտք եղած հալածանք
բրին , սակայն այդ հալածանքներն աւել-
ի ընդհանրական ընելու նկրտեցան այն
բոյն , վասն զի սա ոչ միայն մարտողու-
թիւնը կը տկարացնէ , այլ և ջիւղերը :

Ընդհանրապէս գիտուած է թէ
ծխախոտ գործածողներն մեր բազմե-
պան եղբարց չափ կը ած գունին , որ նը-
շան է տեսակ մը տկարութեան :

Ծխախոտ գործածողները ընդհան-
րապէս չեն զգար իրենց վրայ եկած հե-
տզհետէ տկարութիւնները , վասն զի մի-
անգամ կը վարժուին , ո՞ր էր թէ սակաւ
սակաւ զգալով այն փնտրանքն ըստ ա-
ւողջաբանութեան , յետոյ այլին գործա-
ծութենէ :

Զուարճիչներուն օգուտը . . . — Հանճա-
րեղ բանիւք ու պատմութեամբ ուրիշին
ծիծաղը գրգռել : Այս բանն վայելելու
համար բաւական է երթալ ընկերութեան
մը մէջ՝ ուր զուարթ և պարկեշտ խեղ-
կատակ մը կը գտնուի : Այժմ՝ դենք
օրինակներ :

Սոկրատ շաղակրատ կին մը աւներ ,
որ մը ամուսինը տուն դառնալու տուն
քիչ մը ուշացած ըլլալուն համար , կինը
վերէն սկսաւ Սոկրատայ նախատական
խօսքեր ընել : Առաքինի փիլիսոփայն
համբերութեամբ չափաւորեց , բայց
կինը աւելի ևս արտմանալով սափարով
ջուր ամուսնոյն գլխէն վար թափեց :

«Այլա՞նք որոտումներէ ետքը անձրե՞
գալուն վրայ չեմ գարմանար» :

Մէկ քանի պարոններ գեղացւոյ մը
հետ իյնալով , կուգէին որ եղները դաշ-
տէն կանչելու ձայնն հանէ որպէս զի
խնդան : Խեղճ գիւղացին ամայելով՝ մեղ-
միւս տուեց : Անոնք ըսին որ , չէ այսպէս
ամուր սուրէ : Այն տան գեղացին պա-
տասխանեց , «Պարոններ , երբ անա-
սունները մօտ ըլլան՝ ասանկ կամայ կը
սուլենք» :

Սթերն անգղիացին կ'ըսէ որ մարդս
ամէն մէկ ծիծաղելուն՝ կեանքը կ'երկա-
րի : Վարպետ բժիշկը մարտողութեան օգ-
տակար կը համարեն չափաւոր ծիծաղը ,
անոր համար ալ է որ ուրախ զուարթ
սեղանի մը վրայ մարդս աւելի ակտիւ
կով կ'ուտէ : Ուստի Լիգուրկոս Սպար-
տացւոյ օրէնսդիրը՝ սեղանատուններուն
մէջ հեթանոսաց պաշտած ծաղու դից
արձանները դնել տուաւ ու Պլուտարքոս
կը կոչէ զծաղը՝ կերակուրներուն առջի
համեմը :

Ճեմարան լուսնային . . . — Պարսկաստանի
մէջ երեւելի ճեմարան մը կար՝ որուն
նպատակը բացարձակ լուսթիւն էր :
Երկրին իմաստունները կը վափաքէին
անոր ընկեր գրուիլ , իմաստուն մը , որ
լուսթեան վրայ մատեան յօրինած էր ,
լսելով թէ ճեմարանի անդամներէն մին
պակաս է , մէկէն վաղեց հոն գնաց ,

դ ունապանին կարճ նամակ մը առ նախա-
գահն ուղղեալ առաւ :

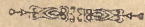
Սակայն անկէ առաջ ուրիշ մը տը-
ւած էր նամակ մը , սակայն նախագահն
ու ճեմարանը առաջնայն գիտութիւնը
գիտնալով , շատ ցաւեցան որ թիւը լը-
մնեցած է : Նախագահը չէր գիտեր ինչ-
պէս չէ ըսել այն մարդուն : Վերջապէս
այսպէս կը խորհի գաւաթին մէջ մինչեւ
բերանը ջուր լեցնել կուտայ , այնպէս
որ մէկ կաթիլ մ'ալ առնելու տեղ չէր
մնար : Առաջին իմաստունը ներս կը կան-
չէ , ու առանց բան մը ըսելու կը ցուցնէ
անոր դաւաթը : Իսկոյն նա կը հասկնայ
թէ ճեմականաց թիւը լցուած է , ու ի-
րեն տեղ չէ մնացած , բայց առանց
տրտմելու կը նայի որ ինքն ալ օրինա-
կաւ մը բացատրէ թէ մէկ անձ մը ա-
ւելնալով ճեմարանին վնաս չտար , գե-
տինը վարդի թերթ մը կը տեսնէ , կը
ծռի կառնէ ու զդուշութեամբ ջրին վը-
րայ կը դնէ , առանց կաթիլ մը ալ դուրս
թափելու :

Այս խեղացի պատասխանին վրայ
ամէնքը կը զարմանան ու ծափ զարնե-
լով այն իմաստունը ճեմարանին ընկեր
կը գրեն :

Բացառաւորութիւն . - Երեւելի Աննիբա-
ղի Սկիպիոնի հետ ունեցած խորհրդակ-
ցութեան միջոցին , մեծ զօրաւարաց
խօսք եղաւ : Եւ Սկիպիոն խնդրեց Ան-
նիբաղէն թէ զո՞վ ամենէն գլխաւորը կը
կարծէր . նա պատասխանեց . - Մեծն
Աղեքսանդր . - Երկրորդը . Պիւռոս , Ե-
պիռոսի թագաւորը . - Ո՞վ է երրորդը . -
կրկնեց հռովմայեցի զօրավարը , անհամ-
բեր ըլլալով թերեւս իւր անունը չորը-
ուելուն համար : Ե՛ս իսկ , պատասխանեց
Աննիբաղ , - Եւ եթէ ինձ յաղթէիր ,

ըսաւ անոր Սկիպիոն , զիս առաջին պի-
տի համարէիս , յաւերցուց նա :

Այս փափուկ եղանակը՝ որով բո-
լոր ուրիշ զօրապետներէն աւելի նախա-
պատուութիւնը Սկիպիոնի կուտար , կը
ցուցնէ թէ Աննիբաղ արի պատերազմու-
ղէ մը աւելի դեղեցիկ հանճար մ'էր :

ՆՈՒՆԻՔ

Եօզղատու թղթատարութեան և
հեռագրատան տնօրէն Միհրան Էֆէնտի
Քիւրքճեան 2 օրինակ տարեկան Ընտա-
նիք կը նուիրէ Եօզղատու վիճակին մէջ
գտնուած երկու ազգային վարժարաննե-
րու : Աստանօր պարտ կը համարեմք յի-
շիւ թէ յիշեալ գրասէր անձը իւր հա-
մակրական նամակաւը զմեզ քաջալերե-
լու կը փութայ , և իւր այս օրինակ ձե-
ռքնառութեամբ եւս հակապատկեր մը
կ'ըլլայ ամէն անոնց՝ որք հանդիսիս թի-
ւերն ամբողջ կ'ստանան հետզհետէ և ուս-
կոյն չեն խորհիր երբեք իրենց բաժնե-
ղիւնները վճարել :

Գոհ եմք որ այդպիսեաց թիւը
սահմանափակ է , որով կրնամք անվհատ
չարունակել հանդիսիս հրատարակու-
թիւնը :

ԽՐԱՍԳԻՐ . - Միմոն Գաբամաճեան

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ . - Արամ Ալմեան

ՏՊԱԳՐԵԱԼ . ՀՐԱՄԱՆԱԽ ՄԷՈՐԻՖԻ